

Het nachtleger en de bijbehorende kasten

door M Talens

Dit artikel over het nachtleger en de bijbehorende kasten bestrijkt in het kort de periode 1814-1994. Als beginpunt is genomen 1814 omdat toen bij Koninklijk Besluit van 9 januari 1814 de organisatie van het Staande leger werd vastgesteld, de datum dus van de oprichting van de Koninklijke landmacht.

Nadat ons land in 1813-1814 bevrijd was van de Franse overheersing werden bij Koninklijk Besluit van 26 juni 1814 nr. 1, regels opgesteld voor het kazerner en legeren van de troepen.

'Overwegende, dat het welzijn van 's lands dienst in het algemeen vordert, dat de huisvesting van de troepen van de staat op eene geregelde wijze worde ingerigt, en te dien aanzien de noodige bepalingen en verordeningen worden gemaakt:

Gehoord het rapport van Onzen kommissaris-generaal van oorlog; Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. Het kazerner der troepen, en het stallen der paarden, wordt aan de stedelijke regeringen opgedragen...'

In dit reglement van kazernering, dat uit 95 artikelen bestond, werden zowel de legering in kazernes als bij particulieren geregeld (voor de laatsten waren vooral de financiële vergoedingen van belang).

In de tijd van de Republiek (± 1590-1795) werden de in de steden verblijvende militairen in eerste instantie ondergebracht in de vestingwerken en in leegstaande gebouwen, zoals kloosters en kerken. Aangezien er vaak te weinig ruimte beschikbaar was, kregen velen van hen onderdak bij de burgerij. Dat dit laatste soms veel overlast met zich meebracht, laat zich gemakkelijk raden. In sommige steden werden daarom barakken gebouwd, die speciaal voor de legering van troepen waren bestemd. Een vroeg voorbeeld vinden we in Breda, waar omstreeks 1630 de Hoge Barakken verrezen. Vooral in de achttiende eeuw kwamen er meer van dit soort gebouwen tot stand.

De eerste grote impuls voor de kazernebouw kwam pas na het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815, toen de opkomst van het kader-militieleger een grote behoefte aan legeringsruimte creëerde. De nieuwe gebouwen, die in de periode 1820-1860 van de grond kwamen, waren veelal vierkant van vorm en bestonden uit verschillende bouwlagen. Hoewel deze kazernes een grote hoeveelheid troepen moesten huisvesten, waren zij door hun bouwwijze maar ten dele voor dit doel geschikt, omdat in de slaapvertrekken vaak onvoldoende licht en lucht konden doordringen.

Vanaf 1880 kwam een nieuw type kazerne in zwang, bestaande uit een langgerekt hoofdgebouw met twee of meer lagere vleugels aan de achterzijde. Was dit ontwerp al een grote verbetering, de grote stap voorwaarts kwam pas in de periode 1910-1940 met de toepassing van het paviljoensysteem. De volgens dit stelsel opgetrokken kazernes kenmerken

zich door een groot aantal vrijstaande gebouwen, die over het gehele terrein verspreid liggen. Deze wijze van kazernebouw bleef in de naoorlogse periode gehandhaafd.

In de jaren zestig van de vorige eeuw stonden in de slaapzalen de ledikanten (kribben) links en rechts met het hoofdeind tegen de muur geplaatst. De onderlinge afstand van de kribben mocht niet minder zijn dan 45 cm en was het plafond lager dan 3 meter, dan moest de onderlinge afstand worden vergroot.

Een krib was van hout, 180 cm lang en 120 cm breed. De bodem voor het matras bestond uit een aantal uitneembare planken, die, met een plankbreedte tussenruimte, naast elkaar waren gelegd, d.w.z. dwars op de bedding van de krib.

De krib diende tot slaapplaats voor twee personen.

Door de fourier werden de volgende artikelen (fournitures) per krib verstrekt:

- een grijs linnen matras, gevuld met gekruld paardehaar en wol,
- een grijs linnen hoofdpeluw(kussen), gevuld als een matras; de afmetingen van het kussen waren 120 x 37 cm,
- een strozak van ruw grijs linnen gevuld met stro,
- twee bedlakens van wit vlaams linnen (210 x 160 cm),
- twee witte wollen dekens in de winter (1 oktober-1 juni),
- één witte wollen deken in de zomer (1 juni-1 oktober),
- twee wissel bedlakens.

Kennelijk vormden de dekens en kribben geliefde handelswaar want 'Alle de kribben en fournituren zullen met een bijzonder merk worden geteekend. 't welk moeilijk uit- of na te maken zal zijn, tot voorkoming van het verruilen of verknopen'.

De dekens werden éénmaal per jaar gewassen, de lakens in de winter éénmaal per maand en in de zomer om de twintig dagen.

Korporaals sliepen bij de manschappen op de kamer. Onderofficieren hadden een gemeenschappelijke kamer. De sergeant-majoor en de fourier hadden samen een kamer, doch ieder een eigen bed.

Aan het hoofdeind hing boven ieder krib aan de muur een kribbekastje met twee planken, ter breedte van de krib (120 cm).

Het kastje was bestemd voor het opbergen van de kledingstukken en de ransels van de beide militairen die in het bed sliepen. Aan weerskanten van dat kastje, ter hoogte van de bovenste plank, waren twee pennen aangebracht voor het ophangen van de patroentas en de sabel of bajonet. Onder de benedenplank werden de schoenen aan een spijker opgehangen.

In de kamer stonden tafels en banken voor het nuttigen van de maaltijden en om andere bezigheden te verrichten, bijv. het wapenonderhoud. Voor de persoonlijke verzorging waren wasbakken en lampetkannen aanwezig.

Sociale controle moest misstanden voorkomen:

'De manschappen waaruit de chambree (kamer) bestaat, zullen elkander wederkeurig gadeslaan tot voorkoming van alle verwaarlozing, aangezien de schaden daardoor veroorzaakt, komen zouden voor hunne gezamenlijke rekening, zoo wel als voor die van den sergeant-majoor, welke verzuimd mogt hebben dit artikel in alle zijne uitgestrektheid te surveilleren, of te doen surveilleren'.

Maar sociale controle bleek al snel niet voldoende en aanpassingen volgden 'In het belang der zeden en van de gezondheid van den soldaat' werd in 1824 een ander nachtleger ingevoerd ter vervanging van de tweepersoonskrib. Iedere man verkreeg een bedkoets - één-mans nachtleger genoemd - van grijs zeildoek (zogenaamd presenningsdoek) met eikenhouten ramen en schragen.

De houten ramen waren voorzien van een vlechtwerk van singels. Het nieuwe bed was 178 cm lang en 70 cm breed. De bedkoets hing aan haken tussen twee schragen. Hij kon echter ook aan de muur of aan de zoldering worden opgehangen. (fig 1). Als matras werd gebruik gemaakt van een wit linnen bedzak, (bij voorkeur) gevuld met gehakt haverstro (strozak). Ook de wit linnen kussenzak was met stro gevuld. Verder werden er twee bedlakens, twee wollen dekens in de winter (16 oktober-1 juni) en één wollen deken in de zomer verstrekt.

Het stro werd 1 x per jaar in maart vernieuwd en in oktober aangevuld. De strozakken waren in dezelfde maanden in de was gegeven. De bedlakens werden 1 x per maand verschoond, de bed- en kussenzakken en de dekens werden één maal per jaar gereinigd. 's-Zaterdags moesten, volgens reglement, de bedden en de dekens worden uitgeklopt en de 10e van iedere maand de bedkussens worden uitgestroefd.

Onderofficieren konden zich op eigen kosten voorzien van matrassen en kussens (hoofdpeluwes), gevuld met paardehaar en wol. De kosten van zo'n matras en kussen bedroeg f 14,- wanneer blauw-wit geruit linnen, en f 12,- indien grijs linnen werd gebruikt. Per maand werd hiervoor f 2,- van het soldij ingehouden. De bedkoets verviel in 1844 en werd vervangen door een zwarte ijzeren krib. Die krib bestond uit twee eindstukken, twee zijden en een raam. Het raamwerk was samengesteld uit 5 lange en 13 korte, brede gevlochten repen bandijzer. De zijstukken hadden een laag hekwerk met vijf spijltjes. De eindstukken waren afgedicht met een ijzeren plaat.

De krib had een lengte van 180 cm en een breedte van 71 cm.

Boven de kribben waren kleine kastjes aan de muur gehangen voor het opbergen van de militaire- en privé eigendommen. De kastjes waren van hout en voorzien van twee afsluitbare deurkastjes. (fig. 2) Het gebruik van zwart geverfde kistjes was toegestaan, mits deze goed gesloten konden worden en zodanige afmetingen hadden, dat zij onder het bed konden worden geplaatst. De maximale maten waren: een lengte van 65 tot 110 cm, en een breedte van 65 cm en een hoogte van 30 cm. Op de kistjes moesten de naam en de voorletters, de rang, de eenheid en het kleding- en/of wapennummer zijn vermeld. Bij de Jagers waren de kistjes groen.

In de slaapvertrekken dienden - als de ruimte dat toeliet - per man een (was)tafel en een waskom aanwezig te zijn. Tevens moesten er per kamer een waterkit, een spiegel en een vuilwaterremmer zijn. Was in het legeringsgebouw een waslokaal met stromend water aanwezig dan bleven de (was)tafel, de waterkommen, de waterkit en de vuilwaterremmer achterwege. Deze situatie bleef min of meer zo tot 1940.

Door gebrek aan allerhande materieel na de Tweede Wereldoorlog, werd gebruik gemaakt van hetgeen er nog in de diverse kazernes aanwezig was. Bovendien werd er bij de Nederlandse industrie een order geplaatst voor het aanmaken van 15.000 stalen kribben met bijbehorende dubbele stalen kribkasten. De kribben waren geheel gelast. De zijstukken hadden een 15 cm hoog hekwerk met twee ronde spijltjes. Het raamwerk was samengesteld uit vier lange en zeven korte, brede gevlochten repen bandijzer. Aan het hoofd- en aan het voeteneinde was een plaatje aangebracht voor het bevestigen van een naamkaartje. De lengte van de krib was 190 cm, de breedte 80 cm. De kribben konden worden gestapeld en waren grijs geverfd. De kribkasten werden - door middel van twee ingebouwde buizen - over de ronde standers van de krib geschoven en zo aan de binnenkant van het voeteneind bevestigd. De deurtjes waren daarbij naar voren gericht. (fig. 3)

In het begin van de jaren vijftig werd begonnen met het verstrekken van nieuwe lichtgrijze ledikanten met een spiraalverenbodem. De lengte van zo'n ledikant was 190 cm, de breedte 70

cm. Aan het hoofd- en aan het voeteneind waren drie spijltjes aangebracht en aan het voeteneind tevens een plaats voor het naamkaartje. De ledikanten konden worden gestapeld. Als matras en hoofdkussens werd nog steeds gebruik gemaakt van de strozak en kussenzak. De overtrekken waren sinds 1945 blauw-wit geblokt. Per man werden drie dekens verstrekt. In 1965 - na 151 jaar - was het tijdperk van de strozak voorbij en begon men met het verstrekken van een polyester matras en twee witte lakens. De afmetingen van de matras bedroegen 189 x 69 x 10 cm. Dat matras werd verstrekt met een vaste witte hoes waar overheen weer een blauw-wit geblokt overtrek werd getrokken. Het hoofdkussen was van hetzelfde materiaal en had eveneens een blauw-wit geblokt overtrek. De overtrekken werden één maal per 14 dagen in de was gegeven, de dekens moesten wekelijks worden uitgeklopt. Om de ligging te verbeteren en rugklachten te verminderen werd het spiraal in 1961 verstevigd door het te ondersteunen met twee stalen strippen die aan weerszijden van de spiraalbodem waren geklonken. Hierdoor was doorzakken in de lengte vrijwel uitgesloten. In 1975 kregen de ledikanten een lengte van 200 cm en een breedte van 90 cm. Die nieuwe ledikanten hadden geen spiraalveren bodems meer, maar een plaatstalen bodem met ronde ventilatiegaten. Ze konden niet worden gestapeld.

In 1986 werden de schuimrubber matrassen verbeterd. Zij waren steviger en voorzien van een los wit overtrek waar overheen weer een beige of beige/wit gestreept katoenen matrasovertrek (tijk) kwam. Het matrasovertrek was aan één van de korte zijden voorzien van een zogenaamde hotelsluiting. De blauw-wit geblokte overtrekken kwamen hierdoor geleidelijk te vervallen en werden opgenomen in de mobilisatievoorraad.

Ook de PSU-kasten ondergingen in de loop der jaren diverse veranderingen. Van de vele houten en stalen kasten (zowel hang als staand) ging men naar één staande stalen kast. Voor het dienstplichtig personeel werd een hang/legkast met één deur (70 x 55 cm) versterkt en voor het beroeps- en semiberoepspersoneel een hanglegkast met twee deuren (100 x 55 cm).

Het inrichten van een PSU-kast luisterde ook nauw. Op de kastjes en kasten lag altijd een deel van de gepoetste uitrusting. De aantallen en de soort varieerde in de loop der jaren. Na 1945 was het gebruikelijk dat op de kast de volgende gepoetste en geblancode artikelen lagen:

- de helm,
- de opgevulde patroontassen,
- de opgevulde broodzak (gevechtstas),
- de opgevouwen ransel met de mantelriemen.

Later werd één en ander aangevuld met de pioniersdrop, het gasmasker cpl. en de slaapzak. Daar de (Amerikaanse model) helm nogal wankel op de uitrusting lag, en veelvuldig op de grond viel, werd deze in het begin van de jaren zeventig in de kast opgeborgen. Met het verstrekken van de nieuw model kasten eind 1970 werd alle uitrusting in de kast opgeborgen. Het inrichten van de kast was en is afhankelijk van de soort kast. De onderdeelcommandant bepaalde en bepaalt welk model van inpakken in zijn onderdeel gewenst werd en wordt. Als voorbeeld dient het sinds 1953 uitgegeven Handboek voor de soldaat.

Details werden/worden echter aangegeven door middel van een kasttekening op het publicatiebord op de legeringskamer (zie de figuren 4, 5 en 6).

Geconcludeerd kan worden dat er vanaf de jaren vijftig sneller veranderingen werden doorgevoerd dan de tijd ervoor. Daar de gemiddelde lengte van de Nederlander groter werd, moest ook de lengte van de bedden worden aangepast. Ook het in de was geven van de bedtoebehoren gebeurde veelvuldiger. Wekelijks werd nu het kussensloop en één laken in de was gegeven, het bovenlaken wordt dan onderlaken. De dekens behoren wekelijks te worden uitgeklopt en krijgen één maal per jaar een chemische reiniging.

De opbergplaats voor de PSU op planken wijzigde in kleine afsluitbare houten kribbekastjes daarna in staande houten hang/legkasten - soms gedeeltelijk boven het bed geplaatst - naar stalen hang/legkasten en van een hangslotsluiting in een slotsluiting. Deze wijzigingen in het meubilair geschiedde heel geleidelijk en kreeg pas een versnelling bij het bouwen van de legerplaatsen in de jaren vijftig en het moderniseren van de kazernes in de jaren zeventig en tachtig. Een en ander was ook van toepassing op de waslokalen. Van lange (dubbele) zinken- en granieten wasbakken met kranen voor ca. 10 man naar ronde granieten wasbakken met een kranenkolom in het midden en een paar spiegels aan de wand. In dezelfde periode van nieuwbouw en verbouw kwamen er vaste wastafels met spiegels en douches in de waslokalen in plaats van een douchegebouw ergens op het kazerneterrein.

LITERATUUR

- Schukking, W.H. 'De historische ontwikkeling van den kazernebouw'; De Militaire Spectator, 102(1933) 76-83, 145-151.
- Talens, M. De ransel op de rug; (manuscript), (1994).